

Jūratė Kavaliauskaitė

Alexei'aus Yurchako politiškumo samprata ir vėlyvojo sovietmečio paradoksai*

Santrauka. *Straipsnyje nagrinėjama Alexei'aus Yurchako vėlyvojo sovietmečio politiškumo samprata. Aiškinamasi, ar įmanoma kalbėti apie sovietmečio kaip vienos sovietinės tvarkos vidinius nenuoseklumus, nesvarstant šios tvarkos ribų ir sovietmečio kaip sociumo prieštarų galimybių. Nagrinėjant „autoritetinio diskurso“ bei jo „performatyvios slinkties“ sampratas, atskleidžiama, kokių problemų kyla aiškinantis postalininės sovietinės sistemos legitimimą, kodėl A. Yurchako koncepcijoje vėlyvojo sovietmečio politiškumo klausimas lieka suspenduotas.*

Pagrindiniai žodžiai: *sovietmetis, sovietinė tikrovė, autoritetinis diskursas, diskurso galia, legitimumas.*

Key words: *Soviet society, Soviet reality, the discursive authority, legitimacy.*

Įvadas

Straipsnyje nagrinėjama rusų išeivio, Berklio universiteto antropologijos profesoriaus Alexei Yurchako pasiūlyta vėlyvojo sovietmečio politiškumo samprata. Sovietmetį tyrėjas traktuoja ne tiek kaip prabėgusį istorijos tarpsnį, kiek erdvėlaikį, kurį apibrėžia „vėlyvasis socializmas“ (Yurchak 2003b, 2006b), – ne tik valstybės ir politinės valdžios tipas, bet ir kultūros, sociumo ir žmogaus būvis.¹ Po Sovietų Sąjungos

griūties praėjo nemažai laiko, tačiau sunku paneigti, kad, nepaisant didėjančios laiko distancijos, sovietmečio tikrovė nenuskaidrėjo, liko keistai miglota: sovietmetis yra *atmenamas*, – patirtas, atpažįstamas ir šia prasme savas, bet kartu lyg *menamas*, – sąlyginis, nei tikrai savas, nei visiškai svetimas, įsitrigęs „tarp ambivalentiškumo ir nostalgijos“ (Šutinienė 2013), tarp nuteisimo ir išteisinimo (Čepaitienė 2003).

Šiandien tebestokojame atsakymų į svarbiausius istorinės patirties – apie mus

¹ „Vėlyvąjį sovietinį socializmą“ („late soviet Socialism“) A. Yurchakas sieja su postaliniu laikotarpiu – nuo XX a. 6 deš. vidurio iki 9 deš. gorbaciovinės „perestroikos“.

pačius – užmintus klausimus: kokia yra sovietiško prigimtis², ar gimė *homo sovieticus*, kiek apėmė ir kaip veikė sovietinė sistema, kur buvo jos ribos? A. Yurchaką kaip antropologą domina „kritinės posocializmo kultūros studijos“ (Yurchak 2006c), tai, kas įvyko ir tebevyksta posovietinėje erdvėje žlugus Sovietų Sąjungai.³ Nepaisant plataus interesų lauko, šio autoriaus dėmesio centre atsiduria vis tie patys dalykai: tai, kaip sovietmečiu gimę žmonės *save* regi šiandien, kaip kalba, mąsto ir pateikia save kitiems, kokie kultūros klodų ir kodų pėdsakai apsisireiškia savojo „aš“ paieškose. Iš esmės tai klausimas apie save *atrاندančią* ir *išrandančią* (po)sovietinę visuomenę.

Apie A. Yurchaką kaip *sovietmečio* tyrinėtoją tarptautinė mokslo bendruomenė sužinojo 2003 m., kai žurnale „Comparative Studies in Society and History“ pasirodė straipsnis apie vėlyvojo sovietmečio visuomenę, pavadintas „Soviet Hegemony of Form: Everything Was Forever, until It Was No More“ (Yurchak 2003b). Netrukus, 2006 m. JAV buvo išleista šios publikacijos leitmotyvų grįsta antropologą išgarsinusi knyga „Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation“ (Yurchak 2006), pripažinta kaip viena rimtesnių ir originalesnių pastangų atsakyti į

pamatinius sovietmečio klausimus, gausiai minima užsienio ir Lietuvos sovietmečio istoriografijoje (Grant 2006; Murav 2006; Markovitz 2006; Kozovoi 2007; Шайдук 2007; Ziker 2006; Schmelz 2009; Platt, Nathans 2011; Klumbytė, Sharafutdinova 2013; Klumbys 2009; Ivanauskas 2012; Šukys 2012; Vaiseta 2012a).

Šio antropologo koncepcija verta dėmesio dėl keleto kitų aplinkybių. Pirma, A. Yurchakas antropologijos studijas baigė ir mokslininko karjerą pradėjo JAV, tačiau kartu yra „sovietinio bloko vaikas“, iš Rusijos į Ameriką emigravęs jau po Sovietų Sąjungos subyrėjimo, ir ten iš fiziko tapęs antropologu. Antra, ne mažiau intriguoja analitinė šio tyrėjo prieiga, konstruojama ant gana eklektiškų „lingvistinio posūkio“ paženklintos filosofijos pamatų, kas nebūdinga sovietologijos studijoms. A. Yurchakas siūlo sovietmetį apmąstyti kaip savitą modernių laikų „diskursinį režimą“ (Yurchak 2003b; 480; taip pat Foucault 1972), – istorinę-empirinę, bet kartu teorinę-metodologinę problemą. Paprastai tariant, turime reikalą su filosofuojančiu antropologu.

Trečia, A. Yurchako idėjos sulaukė nemažai dėmesio, bet nepelnytai stokoja rimtų kritinių diskusijų, ypatingai atsižvelgiant į tai, autorius jog meta sąmoningą iššūkį

² Prasminga klausiti „kokia yra“, o ne „kokia buvo“, atsižvelgiant į praeties atgarsius dabartyje, pavyzdžiui, sovietinę nostalgiją (Čepaitienė 2007; Klumbytė 2004).

³ Tyrėjas domisi įvairiaisiais vėlyvojo sovietmečio ir posovietinio laikotarpio reiškiniais – nuo Niujorke atsidūrusių naujųjų rusų saviraiškos (Yurchak 1995; Yurchak 1999), posovietinės masinės komunikacijos ir popkultūros estetikos (Yurchak 1999; Yurchak 2000) iki laisvos rinkos principams atsivėrusios posovietinės Rusijos verslo praktikų logikos (Yurchak, 2000; Yurchak 2001; Yurchak 2002; Yurchak 2003a), atminties politikos (Yurchak 2011; Yurchak 2012), šiandienos Rusijos ir Ukrainos santykių (Yurchak 2014a; Yurchak 2014b).

klasikinėms sovietologijos paradigmoms ir pretenduoja į naują požiūrį.⁴ Ketvirta, jo darbuose analizuojama sovietmečio Rusijos visuomenė, tačiau nevengiama abstrakčiai kalbėti apie „sovietinę sistemą“, „sovietinę visuomenę“, „sovietinius žmones“ (Yurchak 2006b), taigi neatsiribojama nuo Sovietų Sąjungos kaip nediferencijuotos geopolitinės-kultūrinės erdvės vaizdinio, kuris potencialiai gali būti taikomas ir sovietmečio Lietuvai. Dėl šios priežasties kritinė šio autoriaus idėjų refleksija leistų sugrįžti prie klausimo, ar mums reikalingas „kultūros lokalumo supratimas, o sykiu lokalių savitumų akcentavimas“ (Leonavičius, Keturakis 2002; 40).

Šio straipsnio tikslas – atskleisti ir kritiškai įvertinti A. Yurchako konstruojamą vėlyvojo sovietmečio politiškumo sampratą. Tai reiškia, kad sąmoningai atsiribojama nuo plačios šiuolaikinės sovietologijos ginčų erdvės. Norint suprasti, ar ir dėl ko verta ginčytis, pirmiausia reikia priimti filosofuojančio antropologo provokaciją, – perprasti A. Yurchako mąstymo apie sovietmetį logiką, įvertinti jos nuoseklumą ir argumentų tvirtumą. Taip pat nesiimama tikrinti empirinio argumentų pagrįstumo, nes tai atskiras ir sudėtingas klausimas; tik stebima, ar silpnesnės siūlomos koncepcijos grandys nėra „tvirtinamos“ istoriniais, antropologiniais „faktais“.

Straipsnyje pirmiausiai pristatoma A. Yurchako pozicija nūdienos paradigminiuose sovietologijos ginčiuose ir šio autoriaus ke-

liama tyrimo problema. Paskui nagrinėjama „autoritetinio diskurso“ samprata bei „performatyvios slinkties“ (*performative shift*) (Yurchak 2006b) konceptas, aiškinamasi, kokių problemų kyla grindžiant sovietinės tvarkos stabilumo ir galios mechanizmą. Galiausiai pereinama prie sovietmečio politiškumo klausimo ir aiškinamasi, kas tyrėjui užkerta kelią šį klausimą išspręsti. A. Yurchako sovietmečio koncepcija bene geriausiai atsiskleidžia minėtoje studijoje „Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation“ (Yurchak 2006b), tad šiam darbui toliau skiriama daugiausiai dėmesio.

„Viskas buvo amžina, kol nebeliko“? Intelektualinė intriga ir paradigmatis ginčas

Iš pirmo žvilgsnio A. Yurchakas pateikia tik empirinį sovietmečio galvosūkį. Pasielkdamas antropologinę medžiagą, jis atkreipia dėmesį į prieštarą „paskutiniosios sovietmečio kartos“, kuri gimė ir subrendo postalininiu laikotarpiu, jauseną, apėmusią Sovietų Sąjungoje išbėgėjant M. Gorbačiovo „perestroikai“. Pastebėta, kad „nors sistemos griūtis iki jai prasidedant buvo neišivaizduojama, buvo visai nekeistai, kai tai įvyko“ (Yurchak 2006b; 1). Atrodo, kaip gali ištikti *nuostabos nekeliantis netikėtumas*, ar tai ne oksimoronas? Galima tarti, kad paradokso nėra, nes toks efektas tebuvo ilgas dešimtmečius išsaugoto visuomenės nesuitaikymo su sovietine sistema proveržis nyks-

⁴ Plačiau apie tai poskyryje „Viskas buvo amžina, kol nebeliko“? Intelektualinė intriga ir paradigmatis ginčas.

tant represijų baimei. Tačiau A. Yurchakas būtent tokio argumento tikisi, kad mestų jam iššūkį.

Antropologo manymu, minėtas argumentas gerai iliustruoja viešose diskusijose ir moksliniuose tyrinėjimuose dominuojančią pastangą sovietmečio dvilypumą, vidinį sovietinės sistemos prieštarumą (*pa)neigti*, kitaip tariant, norą paradoksą *išspręsti* kaip galvosūki. Toks binarinis mąstymas sovietmečio tikrovę neišvengiamai „skelia“ į du priešingus polių, dvi realybes, – tai valstybė-visuomenė, spauda-pasipriešinimas, oficiali kultūra-kontrkultūra, vieša-privatu, melas-tiesa ir t.t. (Yurchak 2006b; 5). Toks vaizdinys palankus ir sudėtingą laikmetį pergyvenusios visuomenės, ypač sovietmečio elitų, siekiui morališkai reabilituoti (Rubavičius 2007a), apsiginti nuo Sovietų Sąjungos kaip „blogio imperijos“ pasmerkimo ir šlietis prie revizionistinės sovietmečio paradigmos, linkusios pripažinti sovietinės sistemos pluralizmą (Fitzpatrick 2007).

A. Yurchakas nėra linkęs sutikti nei su vienu, nei su kitais. Totalitarizmo kritikų paradigmą (Arendt 1976) jis veikia laiko normatyvine/ politine nei empirine/ moksline: sovietinę valstybę traktuojant išimtinai kaip prievartos režimą, kurioje individas visiškai pajungtas ideologinei kontrolei, kyla grėsmė istorinę tikrovę paversti schematiška, vienmate, tam tikra prasme banalia ir pasmerkta pirmiau supratimo. Revizionistai įspėjami, kad sovietmečio tikrovės padaliji-

mas į „paralelinius“ pasaulius nei psichologine, nei sociologine prasme nėra paprastas veiksmas: individo žinojimas ir pasaulio matymo būdas nėra pirmiau to pasaulio, o „stagnacijos“ epochoje tokiam žinojimui įgyti trūko atskaitos taškų ir istorinės trajektorijos suvokimo (Yurchak 2006; 7).

Ne visiems tradicinės sovietologijos atstovams aišku, kokią problemą kritikos pažėręs autorius bando išspręsti.⁵ Įžvalga apie sovietiško paradoksumą, viena vertus, A. Yurchako koncepcijoje pristatoma kaip antropologinių duomenų siūloma empirinė problema, kita vertus, siūloma kaip teorinis konstruktas, pagrindimo reikalaujanti tezė. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad tai tyrimo klausimas ir atsakymas vienu metu. Ankstyviausiuose šio autoriaus darbuose esama kitokios pozicijos ženklų, – manyta, jog sovietmečiu visuomenė buvo priversta apsimetinėti nematanti ir nesuvokianti valdžios primetamos ideologijos melo, todėl tokią veidmainišką prievartinę būseną ji represavo (Yurchak 1997a, 1997b). Taigi A. Yurchakas ir pats pradėjo nuo „pagundos“ paradoksą išspręsti, tačiau po kelerių metų tą pačią sukauptą empirinę medžiagą „perskaitė“ kitu būdu.

Tenka sutikti su Sh. Fitzpatrick (Fitzpatrick 2007) pastebėjimu, kad sovietmečio aiškinimo paradigmų kaita priklauso ne tiek nuo naujų istorinių šaltinių at(si)radimo, kiek nuo paradigmų kūrėjų gretų kaitos. Bėgant laikui sovietmečio realybė pamato-

⁵ Atsakydamas į pastabą, kad jis diskurso lygmenyje nori paaiškinti sovietinės sistemos žlugimą, A. Yurchakas aiškina, kad jo tyrimo objektas – ne sovietinės sistemos „žlugimo priežastys, o aplinkybės, dėl kurių žlugimas tapo įmanomas, bet nelauktas“ (Yurchak 2006a).

ma iš kitų atskaitos taškų. Negalima atmesti prielaidos, kad tokia laiko ir prasmų horizonto slinktis yra viena vėlesnio laikotarpio A. Yurchako mąstymo apie sovietmetį transformacijos priežasčių, o kartu paskata išbandyti kitas analitines priemones ir argumentus.

A. Yurchakas iškelia mintį, kad „perestroikos“ momentu užfiksuotos žmonių jausenos ne tik reprezentuoja netolimą praeitį, jos atskleidžia vėlyvojo sovietmečio prigimtį – fundamentalią vidinį sovietinės sistemos *prieštarumą*. Svarbiausia, kad to prieštaravimo neįmanoma ir nereikia paneigti, o tenka priimti kaip tokį. Viena vertus, antropologas pripažįsta, kad „daugeliui „socializmas“ kaip humanistinių vertybių sistema ir kasdienė „normalaus gyvenimo“ (*normal'naia zhizn*) sistema nebūtinai buvo tapati „valstybei“ ar „ideologijai“; iš tiesų gyvenimas socializme jiems dažnai reiškė ką kita nei valstybės retorikos siūlomos oficialios interpretacijos“ (Yurchak 2006; 8). Kita vertus, jis griežtai nesutinka, kad egzistavo du paraleliniai, autonomiški pasauliai.

Tyrėjo manymu, iki šiol lieka nepripažinta ir neįvertinta, kokia reikšminga postalininei kartai buvo sovietinė tikrovė, sovietinės epochos idealai, dorovė, kasdienybė ir gyvenimo būdas, kad ano meto gyvenimas negali būti suprstas kitaip, nei „paradoksalus neigiamų ir teigiamų verčių (*values*) derinys“ (Yurchak 2006b; 9). Tai nebuvo vien prievartos režimas, nes gyvenimas buvo dviypis, – paprastam žmogui sovietinė tuo pat metu atrodė „stagnuojanti ir nekintanti, paliegsi ir kupina energijos, blyški ir teikianti vilties“ (Yurchak 2006b; 4), ir toks paradoksalumas buvo persmelkęs ne tik politiką, bet

ir visuomenę, žmonių santykius, kasdienę logiką ir buitį. Taip nuo empirinės problemos pereinama prie teorinio argumento, kuris reikalauja paaiškinimo: kodėl ir kaip toks paradoksas atsirado bei kaip – reguliuojančio principo lygmenyje – pasireiškė praktikoje?

Autoritetinio diskurso anatomija

A. Yurchako koncepcijos atskaitos taškas – vadinamasis „Leforto paradoksas“ (Yurchak 2006b; 10-14). Prancūzų filosofą Claude Lefortą sovietinė sistema ilgus metus domino kaip šiuolaikinės visuomenės politiškumo forma – kaip porevoliucinis biurokratizmas, sudaręs galimybes stalinistinio režimo iškilimui, ir kaip vėliau Sovietų Sąjungoje įsitvirtinęs totalitarizmas (Lefort 1986, 1988, 2007; Rosanvallon 2012). C. Lefortas mano, kad apie totalitarizmą reikia kalbėti ne Stalino valdymo metais, o postalininiu laikotarpiu, kai valdžia atiteko partijai, buvo sukurta sudėtingas sovietinių institucijų tinklas ir ideologinės socializacijos institutų sistema. Taip sovietinė ideologija peržengė politinės valdžios ribas, išsiplėtė į visas viešojo ir privataus gyvenimo sritis, nejučia įsibrovė į žmogaus kasdienybę kaip „skaidri“ – (lyg ir) nematoma, (lyg ir) neįjuntama, visai kitokia nei teroro akivaizdybė ir neįsisąmoninta – visuomenės ir žmogaus savidisciplina (Lefort 1986, 2007). A. Yurchakui nepriimtinas toks totalitarinis vėlyvojo socializmo vaizdinys, todėl pradėdamas nuo C. Leforto, juo tyrėjas nesivavauja ir ieško kitokio aiškinimo būdo.

Veikiau savaip interpretuodamas C. Lefortą, A. Yurchakas formuluoja „Leforto

paradoksa“, – tezę, jog modernųjų laikų ideologinę politiką kamuoja neįveikiamas atotrūkis tarp politinių idealų, siekiamybių ir politinės praktikos, būdų tiems idealams pasiekti. Politinė valdžia privalo būti efektyvi tvarkant kasdienes „žemiškus reikalus“, kita vertus, ji negali būti vien praktika (t.y. imanentinė, laikiška, atsitiktinė, savavališka), todėl pretenduoja į tai, kas yra anapus politinės reprezentacijos ir reprezentuojamos visuomenės istoriškumo ribų (t.y., būtina, neišvengiama, amžina). Visgi šios pretenzijos neįmanoma nei pagrįsti, nei realizuoti, todėl politinio legitimumo klausimas visada lieka opus (Yurchak 2006b). Ši idėja įgalina autorių kalbėti ir bandyti išryškinti istorinę „sovietinio socializmo“ vidinių neuoseklumų ir prieštaravimų sklaidą.⁶ Tyrėjas įsitikinęs, kad nuo pat sovietinio projekto atsiradimo jį kamavo „tikslų prasilenkimas su priemonėmis“ (Yurchak 2006b; 40), ir tai kūrė ilgalaikę, giluminę visos sistemos įtampą (Yurchak 2006b; 13).

A. Yurchako manymu, šią įtampą (bent laikinai) gali *nuslėpti* ideologinio diskurso „valdytojo“ (*master*) figūra, kuriai yra žinomos aukščiausios (dogmos) tiesos. Aiškindama jas viešai ir koreguodama ideologinį diskursą iš išoriško tam diskursui taško, ši figūra legitimuoja politinį režimą (Yurchak 2006b; 10). „Valdytojo“ figūrą sovietiniame diskurse, A. Yurchako manymu, *įkūnijo* Stalinas, – ne tik politinės valdžios centras, bet ir marksizmo-leninizmo kanono aiškin-

tojas, asmeniškai vertinęs ir taisęs ideologinius tekstus ir politinio reprezentavimo praktikas, kitaip tariant, kūręs ideologijos *metadiskursą*, kuris stiprino valdžią, o idėjiniam avangardui suteikė dinamiškumo, aiškumo ir užtikrintumo (Yurchak, 2006b; 39-43). Šio instituto kilmės ir jos pačios legitimumo mechanizmo A. Yurchakas neatskleidžia, tačiau diskusijos apie *vėlyvąjį* sovietmetį požiūriu pagrindinė problema kita: kas atsitinka su ideologine tikrove po Stalino mirties? Tai situacija, kai nebėra ne tik „valdytojo“ kūno, bet ir destalinizacijos procesuose prarandama jo autoriteto aura.

A. Yurchako manymu, Stalino asmenybės kulto pasmerkimas apskritai sunaikino ideologiniam diskursui išoriškos „valdytojo“ instancijos galimybę. Tačiau kodėl tada sovietinė tikrovė „nesubyrejo“, jei „modernusis ideologinis diskursas [...] užsitikrina savo legitimumą iš išivaizduojamo išorinio taško ir patiria legitimumo krizę, jeigu tik ta išivaizduojama išorinė pozicija kvestionuojama arba sunaikinama“ (Yurchak 2006b; 10-11)? A. Yurchakas sutinka su C. Lefortu, kad „vidiniai ideologijos prieštaravimai [...] verčia ją transformuotis tam, kad galėtų atlikti savo priedermę istorinėje visuomenėje“ (Lefort 1986; 208). Todėl aiškina, kad tam sąlygas sudarė fundamentalus visos sovietinės sistemos *pokytis*. Postalininiu laikotarpiu personifikuotą „valdytojo“ figūrą pakeičia anonimiškas „autoritetinis diskursas“, kuris nebėra išoriškas ir neturi ideologinio „už-

⁶ Pavyzdžiui, žmogaus emancipacijos idėją lydėjo reikalavimas visiškai paklusti partijos kontrolei, kolektyvizmo etiką ir individualumo atsisakymą – kūrybiškumo reikalavimas, o pastarasis buvo ugdymo, o ne spontaniškumo reikalas ir pan. (Yurchak 2006b).

taiso“, bet savu būdu nuslepia ideologinės sistemos įtampas iki pat „perestroikos“ pradžios.

Autoritetinis diskursas telkiasi apie išorišką idėją arba dogmą, yra „griežtai atskirtas nuo visų kitų tuo pat metu egzistuojančių diskursų, tai reiškia, nuo jų nepriklauso, eina pirma, ir jų negali būti pakeistas. [...] visi kiti diskursai susitelkę aplink jį“ (Yurchak 2006b; 14). Formaliai dogmos viršenybė išsaugoma, tačiau realiai autoritetinis diskursas nebėra *ideologija* ta prasme, kad „nebeįkūnija“ idėjų. Tai standartizuota, sustabarėjusi, uždara, gremėzdiška ir nuspėjama – „hipernormalizuota“ (Yurchak 2006b; 75) – ankstesnio diskurso forma, kurios netikėtą atsiradimą išprovokavo išorinio kanono autoriteto netektis – politinėje praktikoje buvo prarastas ryšys tarp ideologinės tiesos ir kalbos, atsirado nerimas dėl kalbinių išraiškų idėjinio netikslumo, neapibrėžtumo, klaidingumo. A. Yurchakas iškelia mintį, kad autoritetinio diskurso kalba esmingai pasikeitė, – norint nenukrypti nuo ideologinės tiesos nebuvo kito būdo, kaip kartoti ankstesnių autoritetinių tekstų kalbą, stilių ir formuluotes, vengiant savų (Yurchak 2006b; 47). Viena vertus, nuolatinis ir visuotinis imitavimas, citavimas, kolektyvinis rašymas, tekstų fragmentų ir kombinacijų cirkuliavimas bei dauginimasis liudijo, kad sovietinė tikrovė yra akivaizdus faktas, gyva, klestinti ir amžina. Kita vertus, kalbinių išraiškų prasmė buvo „įkalinta“ formoje ir nebe taip svarbi, nes „stiprėjo įsitikinimas, jog kol atgamini tiksliai kalbines formas, jų perteikiamos prasmės adekvatumas (angl.

correctness) yra garantuotas (Yurchak 2006b; 51).

„Formos hegemonija“ (Yurchak 2003b) nuolat atsikuria, skleidžiasi ir pasitvirtina per savo produktyvumą – pa(si)kartojimo, akivaizdumo, visuotinumą – efektus. Taip antropologo nuomone, pamažu nusistovėjo norma, jog „tapo daug svarbiau dalyvauti reprodukuojant ritualizuotą autoritetinio diskurso veiksmų formą“ (Yurchak 2006; 25), nei ta forma *tikėti*, sieti su realybės reprezentavimu. Ką tai reiškia? Kuo tada tikėta? Viena vertus, A. Yurchakas pabrėžia, jog nereikia manyti, kad vėlyvojo sovietmečio žmogus šiuo atveju sąmoningai apsimetinėjo ir veidmainiavo, – netikėjo ideologiniais „vaidinimais“, bet „slėpėsi po kauke“ (Yurchak 2006b; 16); priešingai, jis tiesiog šiuo atveju nekėlė prasmės klausimo. Kita vertus, tyrėjas patikina, kad „formos hegemonijos“ įsigalėjimas nesuponuoja, jog viską užvaldė nuprasminata formos autoreferencija, kad tikėjimo, tiesos ir prasmės plotmės sovietmečiu nebeliko ar kad ji buvo išsaugota po minėta „kauke.“ Prasmės plotmė bendroje koncepcijoje paliekama, tačiau savotiškai – galima sakyti, paradoksaliai – grįžtamuju ryšiu susiejama su autoritetiniu diskursu: „Tai nereiškia, kad šie [autoritetinio diskurso – J.K.] ritualizuoti veiksmai tampa beprasmiai ar tušti [...] performatyvus ritualų ir kalbos aktų formos gamyba įgalino (*enabled*) daugybės įvairių nenuspėjamų reikšmių atsiradimą kasdienybėje, įskaitant tų, kurios neatitiko autoritetinio diskurso konstatuojamųjų reikšmių“ (Yurchak 2006b; 25), nuo formos atsiskyrusi „prasmė

„slidinėjo“ nenumatytomis kryptimis (Yurchak 2006b; 53).

„Performatyvos slinkties“ samprata: kur „paslystama“?

Aprašytą pokyčių ir dialektikos kompleksą A. Yurchakas vadina postalinine diskurso „performatyvia slinktimi“ (*performative shift*) (Yurchak 2006b; 24), kurios esmę galima nusakyti dviem sakiniais. Pirma, „stiprėjant visų autoritetinio diskurso formų normalizacijai, to diskurso performatyvi dimensija įgijo didesnę vaidmenį nei konstatuojamoji dimensija“ (Yurchak 2006b; 59); antra, tuo pat metu „performatyvi diskurso slinktis gali išlaisvinti jo konstatuojamąją dimensiją, atverdama konstatuojamuosius prasmės aspektus, įskaitant nenumatytų teiginių galimybę“ (Yurchak 2006b; 67). Kyla klausimas – ar šių dimensijų dialektika – tai dar vienas sovietmečio tikrovės prieštaravimo rakursas, ar vis dėl to sovietmečio apmąstymo antinomija?

Dvi diskurso dimensijas A. Yurchakas pasiūlo remdamasis J. Austino kalbėjimo aktų teorijoje suformuluota skirtimi tarp *konstatyvu*, kalbėjimo aktų, kurie *aprašo* tikrovę bei gali būti teisingi arba klaidingi, ir *performatyvu*, kalbėjimo aktų, *kuriems įsteigiama ar keičiama* tikrovė, ir šia prasme ištartimi atliekamas veiksmas (Austin 1962). Tyrėjui nemažiau svarbi J. Austino išvada, jog galiausiai griežta skirtis neįmanoma, – kiekvienas kalbos aktas ir reprezentuoja, ir steigia tikrovę. Visgi A. Yurchakas ryžtasi teoriškai rimčiau nepagrindžiamam loginiam žingsniui: tai, kas galioja mikro lygmenyje

(kalbėjimo akto situacijoje), perkelti į makro lygmenį, istorinę diskursinę formaciją, – todėl kyla klausimų. Pirma, autorius tvirtina, kad istoriškai „konstatuojamoji [diskurso] dimensija gali nusilpti, o performatyvos svarba – išaugti“ (Yurchak 2006b; 23). Tačiau kodėl, kaip konceptualiai tai pagrįsti? Antra, net jeigu tai pripažinsime, ką reiškia ir toliau autoriaus ginama „konstatuojamosios ir performatyvos dimensijų koegzistavimo“ (Yurchak 2006b; 23) idėja, jei sovietinę tikrovę užvaldė vien „formos“ kartojimas?

Paradoksalu, tačiau sovietmetį tirdamas kaip istorinę diskursinę formaciją, A. Yurchakas skolinasi M. Foucault analitinius instrumentus, bet jo diskurso sampratą praktiškai aplenkia. Metodologiškai A. Yurchakas bando išlikti *kalbos* (J. Derrida, M. Bakhtin, V. Vološinovas) ir *performatyvo* (J. Butler, P. Bourdieu) lygmenyje, tačiau tokiu būdu sprendžia *kalbos* ir *subjekto* autonomijos problemą, o ne istorinio (sovietinio autoritetinio) diskurso *hegemonijos* prigimties klausimą. A. Yurchakas teigia, jog „pragmatinio kalbos modelio“ (Yurchak 2006b; 51) įsigalėjimas „atpalaidavo konstatuojamąją diskurso dimensiją“ (Yurchak 2006b; 67) ir „įgalino naujas prasmes ir tikrovės aprašymus bei gyvenimo formas, kurios nei neapsiribojo, nei buvo determinuotos autoritetinės kalbos konstatuojamaisiais aprašymais“ (Yurchak 2006b; 75). M. Foucault stiliumi galima pasakyti, jog tai neįmanoma, nes kiekvienas diskursas sergsti ir stiprina savo galią – diskurso procedūros naikina, atskiria ir pašalina viską, kas su juo nesutampa, o ne kuria naujas prasmes (Foucault 1998).

Diskurse ištarta, išreikšta ar reprezentuota gali būti vien tai, kas sutampa su diskurso tiesa, kas patvirtina jo tikrovę ir ją ikūnija (Foucault 1980). Tai viena ir vientisa diskurso tiesos plotmė, kuriai pajungiama ir konstatuojamoji ir performatyvi kalbos galia. Tačiau A. Yurchakas nelinkęs to pripažinti, nes, viena vertus, kratosi totalitarinio, prievarta ir baime grįsto sovietinės tvarkos vaizdinio, kita vertus, privalo paaiškinti, kodėl sovietinis autoritetinis diskursas, net praradęs utopinę dvasią, išliko stabilus ir legitimus. Šia prasme tyrėjas pretenduoja pasiūlyti *pozityvios* diskurso galios mechanizmą, įrodyti sovietinės galios *produktyvumą*. Vis dėlto tai neįmanoma, nes „naujos“ prasmės, kylančios ne iš autoritetinio diskurso, nusako ne diskurso hegemoniją, o priešingai, jos stoką ir naujų prasmės šaltinių *autonomiją*. Kitaip tariant, tektų kalbėti ne apie diskurso galios, bet jo *savinaiškos* mechanizmą arba pripažinti, kad greta sovietinio hegemoninio diskurso egzistavo *savarankiški* diskursai. Šito A. Yurchakas taip pat neketina pripažinti.

Sovietišk(m)o apmąstymo ribos: kas už jų?

„Performatyvios slinkties“ numatoma *autoritetinio* diskurso ir *kitų* diskursų *dialektika* yra vienas kebliausių, bet kartu duodančių atsakymą A. Yurchako siūlomos sovietmečio sampratos elementų. Atskirdamas hegemoninį ir kitus diskursus, autorius turėtų pripažinti tai, ką nori paneigti, – jog egzistavo dvi tikrovės (valdžios ir žmonių, ideologinė ir autentiška ir t.t.), tačiau kaip

įmanoma juos logiškai susieti? Atsakymas – tų diskursų ne(at)skirti. Tai sprendimas, kurį A. Yurchakas padaro siūlydamas kalbėti apie sovietinę sistemą kaip *paradokso*. Visgi galiausiai jis pasiūlo to paradokso sprendinį pats nenorėdamas to pripažinti.

„Žinojimo archeologijoje“ M. Foucault teigia, jog „prieštaravimai nėra nei regimybės, kurias reikia peržengti, nei slėpiningi principai, kuriuos būtina atskleisti“ (Foucault 1989; 169). Prieštaravimai gali būti dviejų tipų, išoriniai ir vidiniai: viena vertus, tai skirtingų diskursinių formacijų kolizijos, kita vertus, vidiniai vienos diskursinės formacijos nenuoseklumai, kylantys iš vieno pamato, to paties principo, todėl besireiškiantys vien kaip tos formacijos modifikacijos, slinkty, vidinis dinamizmas. Panašu, kad A. Yurchakas sovietmečio paradokso traktuoja ne kaip skirtingų, nesuderinamų diskursinių tikrovių *akistatą*, bet kaip *vidinę* vienos – sovietinės – tikrovės mutaciją ir įvairialypę sklaidą.

Simptomiška tai, kad knygoje „Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation“ išskirtinis vaidmuo tenka sovietmečio visuomenės „paribiams“ ir jų diskursams. Yra pagrindo manyti, kad tai sąmoningas autoriaus pasirinkimas. Pradėdamas nuo oficiozinių sovietmečio kontekstų jis pereina prie tų, kurie, atrodo, neįsitenka sovietinėje sistemoje arba akivaizdžiai siekia nuo autoritetinio diskurso atsiriboti. Tai neformalios, marginalios, privačios socialinės erdvės. Visgi kiekvienu atveju A. Yurchakas konstatuoja aptariamą diskursinės praktikos ar socialinės aplinkos *autonomiškumo stoką*, identifikuoją *sovietiš-*

ką jos pradą ir taip demaskuoja iliuziją apie gyvenimą (savaip) anapus / už (sovietinės) tvarkos ribų ir neigia, jog egzistavo „sovietmetis“ (diskursinis pliuralizmas), o ne vienintelė ir visaapimanti „sovietinė tikrovė“.

Galiausiai A. Yurchako tyrimas veda prie tokios išvados: neverta kalbėti apie visuomenės masių sovietizaciją, – net ir potencialios išimtys, tai, kas iš pirmo žvilgsnio atrodo niekaip nesuderinama su sovietinės tvarkos normoms bei taisyklėms, buvo tos tvarkos dalis. „Nauja“ reiškia tiesiog „kitaip sovietiška“, o ne iš esmės „kita“: „Naujumo gamyba buvo veiksmo reikalaujantis (*agentive*), kūrybinis procesas, kuris nei būtinai rėmė, nei prieštaravo socializmo vertybėms ir etikai. Dėl to šis kūrybinis procesas neturėtų būti redukuojamas iki pasipriešinimo dominuojančioms normoms ir taisyklėms. Iš tiesų, kaip buvo parodyta [...], jis įgalino visą plejadą pozicijų, įskaitant galimybę toliau remtis socialistine etika ir komunistiniais idealais, kartais, paradoksalu, visai nepaisant valstybės [...]“ (Yurchak 2006b; 288).

Kaip A. Yurchakas įrodo, kad iš esmės nieko *nesovietiško* vėlyvuju sovietmečiu nebuvo? Pirmą, empiriškai analizuojama, kaip komjaunimo praktikose ir lokaliuose diskursuose buvo gyva ne tik ideologinė dvasia, bet ir sugebėta *asimiliuoti* – į sovietinį diskursą įtraukti – visiškai svetimas simbolines sistemas, pavyzdžiui, vakarietišką roko muziką (Yurchak 2003b). Antra, tyrėjas pabrėžia įvairiausių, tiesiogiai į autoritetinį diskursą nereferuojančių diskursinių praktikų struktūrinę-ideologinę sąlygotumą. Sovietinė sistema veikė kaip simbolinės galios laukas, viliojantis įvairiomis privilegijuotomis pozi-

cijomis, socialiniu statusu, simboliniu kapitalu (Bourdieu 2003) (pavyzdžiui, įvairios profesinės neformalios veiklos, užklausinė jaunimo veikla). Žmogui patekus į sistemos disciplinuojamus *habitus*, šie jį formavo – įtakojo asmeninius interesus, gyvenimo supratimą ir mąstymo būdą, nesąmoningai uždarė tam tikruose „prasmės rėmuose“.

Trečia, A. Yurchakui sunkiau sekasi aiškinti tuos vėlyvojo sovietmečio diskursus, kurie sąmoningai siekė atsiriboti nuo sovietinės institucinės sistemos, nesiekė ar bodėjosi jos privilegijomis, tad buvo menkai struktūriškai apriboti ir šia prasme mažiau veikiami ideologijos. Vis dėlto, ir šiuo atveju tyrėjas neabejoja susidūręs su sovietiniais diskursais, tik laiko juos sudėtingesniais, reikalaujančiais gilesnės įžvalgos. Draugų aplinkas, neformalias bendraminčių kompanijas ar tokias vietas kaip žymi Sankt Peterburgo „Saigono“ kavinė A. Yurchakas nelaiko „iškritusiomis“ iš sovietinės tikrovės. Jam tai sovietinio „gyvenimo formos, paremtos tikrovės išvietinimo“ principu (Yurchak 2006b; 293, 134). Tai ne iš esmės kitokio ir autonomiško gyvenimo skleidimosi erdvės, o vien skirtingos eskapizmo formos, – užsisiklendimas privačioje „normalaus gyvenimo“ terpėje, „persikėlimas“ iš ribojančios tikrovės į minties, dvasios, fantazijų realybę, domėjimasis ne fakto tiesa (*npavoda*), o amžinosiomis tiesomis (*ucmuna*), kalbėjimosi, kad išspręstum reikalus, iškeitimas į bendravimą dėl paties bendravimo. C. Leforto stiliumi galima atsakyti, jog nėra socialumo formos, egzistuojančio be *prasmės* horizonto (Lefort 1986; Breckman 2012), tačiau būtent tam A. Yurchakas savo koncepcijoje apskritai ne-

skiria ypatingos reikšmės, veikiau ignoruoja. Nuvertinti simbolinę tikrovę tyrėją skatina ir diskurso analizės prieiga, žmogiškąjį pasaulį redukuojanti į diskurso materialumą, o *prasmę* apibrėžianti semantikos, o ne metafizikos ar fenomenologijos (Flynn 2012) kategorijomis.

Negalima paneigti, kad daugelis A. Yurchako išvalgų apie sovietizacijos technologijas ir pasekmes yra taiklios ir neabejotinai vertingos. Tai leidžia suprasti veikiausiai nemažos sovietmečio sociumo dalies būseną – ne tiek kaip indoktrinaciją (nors ir to negalima visiškai atmesti), kiek sovietinės tikrovės kaip neišvengiamos gyvenimo aplinkybės pripažinimą, susitaikymą su ja kaip su „likimu“ (Putinaitė 2007). Daugumai toji tikrovė galiojo ne tiek kaip „teisingumas“ ar „gėris“, bendrai tariant, moralinė tvarka, bet kaip „faktas“, „dėsnis“, „lemtis“ ar tiesiog „buitis“ ir „kasdienybė“ (Šutinienė 2013). Vis dėlto iš to neseka išvada, kad vėlyvuju sovietmečiu sociumo simbolinis laukas buvo ideologinės galios tobulai „perskrosta“ ir suvaldytas, kad neliko išimčių, anomalijų, įtampų ir antagonizmų, pamatinių skirtumų, ne kilusių iš sovietinės sistemos (kaip mano A. Yurchakas), o egzistavusių *akistatoje* su ja. A. Yurchakas neišvengia sovietinės sistemos *totalizavimo*, nes iš esmės nepalieka nesovietinių reiškinių egzistavimo *galimybės*. Susidaro įspūdis, kad sekant tyrėjo logika sovietiško apraiškų įmanoma aptikti bet kur ir visur, nes tai patys įvairiausi, taip pat ir priešingi dalykai – kritinio mąstymo ir estetinio patyrimo vertinimas, kūrybiškumas ir formalizmas, solidarumas ir asocialumas, maištavimas ir pasyvumas, bendramintystė

ir tuščias kalbėjimas, romantizmas ir realizmas, humanizmas ir scientizmas, egalitarizmas ir herojizmas, subuitėjimas ir nematerialių vertybių aukštinimas, tuščias laiko leidimas ir aktyvizmas ir taip toliau.

Svarbiausia, jog tyrėjas tai aiškina pačios sovietinės sistemos vidiniu prieštarin-gumu: „Vėlyvojo socializmo laiko, erdvės ir semantiniai režimai tapo vidujai išvietinti (*detrterritorialized from within*) kaip ir pačios sistemos egzistavimo logika“ (Yurchak 2006b; 157). Akivaizdu, kad tokiu būdu tampa nebeįmanoma siūlomos koncepcijos falsifikuoti, nes netgi antisovietinių disidentų logiką įmanoma aiškinti per santykį su sovietine sistema (Oushakine 2001). A. Yurchakas kritikuoja Mikhailą Epsteiną (Epstein 2000), jog šis komunizmą laikė postmoderniu reiškiniu – tikrų tikriausiu simuliakru, kuriame gyvenant buvo neįmanoma suprasti, kas yra tiesa, o kas – ne, kas ideologiška, o kas – jai priešinga (Yurchak 2006b; 75). Tačiau paties A. Yurchako koncepcijoje „vėlyvasis sovietinis socializmas“ lieka veikia forma, itin „talpus“, todėl kartu tuščias signifikantas.

Tyrėjas netvirtina, jog visi vėlyvojo sovietmečio diskursai buvo išvestiniai iš sovietinio autoritetinio diskurso. Tačiau tuomet koku būdu jie vienu ar kitu pavidalu atliepė „socialistinę etiką ir komunistinius idealus“? (Yurchak 2006b; 288)? Dar daugiau, koku būdu tyrėjas tai aptinka, „perskaito“ prasmes, kurios tiriamoje kalbinėje tikrovėje nėra akivaizdžios? Ieškant atsakymų į šiuos klausimus neapleidžia įspūdis, jog šiuo atveju „vėlyvasis socializmas“ yra ne istorinės praeities faktas ir diskursas, bet tai, ko

neįmanoma apibrėžti, tai, kas yra ne istorinė politiško forma, o veikiau idealioji (simbolinė) projekcija. Ji egzistuoja vien kaip metadiskursas, išorinio diskurso „valdytojo“, kurio poziciją užima tyrėjas, intelektualinė konstrukcija. A. Yurchako įsitikinimu, vėlyvuju sovietmečiu geriausiu atveju įvyko „politiškumo suspendavimas“ (Yurchak 2008a), tačiau šiuo atveju sovietmečio politiško forma suspenduojama iš anksto, dar jos apmąstymo plotmėje.

Diskurso „valdytojo“ pozicija leidžia teigti, jog sovietinė sistema buvo tiesiog *vidujai prieštaringa*, kad paradoksalumas buvo tos sistemos esmė, ir tuo pačiu neieškoti sovietinės sistemos ribų ir ribotumą, *pamatinų* to laikmečio sociumo *prieštarų ir perskyrų*, iš esmės skirtingų sovietmečio diskursų, prasmės trajektorijų ar simbolių horizontų. Todėl nematoma reikalo ieškoti ir nesovietiško apraiškų, gilintis į sovietmečio „mažųjų savirogancijos formų“ (Thoburn 2003) genealogiją, gyvenimą ir skirtumus. Neklausama – kaip ir iš kur sociumo savirogancijos apraiškos galėjo atsirasti, kuo tapo, kokį subjektiškumą, socialinių santykių normas, kolektyvinius tapatumus ir simbolinę bendro gyvenimo projekciją steigė, kokiais prasmės šaltiniais rėmėsi, kaip veikė, kokiose diskursinėse praktikoje reikėsi ir kitų buvo atpažįstami jų simboliniai pasauliai, kas buvo jų aktyviosios jėgos (angl. *agencies*) ir gyvybingumo šaltiniai, ar toms grupėms buvo kas bendra?

Užduoti tokius klausimus reiškia istorijoje ir nūdienos atminties politikoje diferen-

cijuoti bei atskirti tai, ką A. Yurchakas laiko tolydžiu sovietiško objektyvacijų kontinuumu.⁷ Kartu tai reiškia būtinybę *atsparumo sovietizacijai* ženklų ieškoti visai kitur nei žmogaus – izoliuoto atomo, vienišo herojaus – „dvasiniame egzilyje“, padrikuose buitiniuose „virtuviniuose pokalbiuose“ ar antisovietiniuose anekdotuose, sovietinėje liaudies kultūroje (apie žr. Notrimaitė 2007; Petrošienė 2014), juo labiau „tyliojoje rezistencijoje“ (Rubavičius 2007b, 2007c; taip pat Ivanauskas 2009; Švedas 2011), apie kurią šiandien garsiausiai kalba sovietinės sistemos elitas.

Išvados

Straipsnyje aptarta antropologo Alexei Yurchako pasiūlyta vėlyvojo sovietmečio politiško samprata. Visų pirma siekta perprasti ir atskleisti filosofuojančio antropologo mąstymo apie sovietmetį logiką, įvertinti jos nuoseklumą ir teorinių argumentų tvirtumą. A. Yurchakas iškelia mintį, kad „perestroikos“ momentu užfiksuotos dvilypės vėlyvojo sovietmečio kartos žmonių jausenos yra fundamentalaus postalininės sovietinės sistemos vidinio *prieštaravimo ženklas*. Raginimas to prieštaravimo neneigti ir pastanga įrodyti jo visuotinumą vėlyvuju sovietmečiu suponuoja naują paradigmą sovietologijos diskusijose, aktualiose ir Lietuvai.

Viena vertus, A. Yurchakui nepriimtinas totalitarinis to laikmečio sovietinės sistemos vaizdinys, bet jis taip pat nelinkęs pripažinti „paralelinių“ – valstybės ir visuomenės, priespaudos ir pasipriešinimo, viešo ir pri-

⁷ Plačiau apie tokį požiūrį žr. Vaiseta 2012b.

vataus – sovietmečio tikrovių; kita vertus, tyrėjas privalo rasti būdų paaiškinti, kodėl utopinės dvasios ir idėjiškumo netekęs postalininis hegemoninis sovietinis diskursas nežlugo, tęsė savo gyvenimą, kokie buvo jo galios ir legitimumo pagrindai.

Remdamasis produktyvios galios koncepcija, tyrėjas konstruoja prielaidą, jog ideologiją pakeitus „formos hegemonijai“, pastaroji stabilizavosi todėl, kad atlaisvino ideologinius prasmės „gniaužtus“. Ideologija tapo nebeprivaloma (i)tikėti, tad sociume išrandama įvairiausių taktikų, racionalizacijų ir simbolinių erdvių, kaip toje nuprasmėjusioje tikrovėje gyventi. Taip išlaisvindamas subjektą, A. Yurchakas turėtų pripažinti sovietinio autoritetinio disurso negalią ir savarankiškų diskursų egzistavimą, tačiau toks sprendimas jo netenkina. Todėl panašu, kad sovietmečio paradoksas nurodo vienos – sovietinės – tikrovės skirtingus pavidalus, jos

mutaciją ir įvairialypę sklaidą. Nors daug A. Yurchako įžvalgų apie sovietizacijos technologijas ir pasekmes yra taiklios, vis dėlto tyrėjas neišvengia sovietinės sistemos *totalizavimo*, nenumato jos ribų, nes sovietišku mo apibrėžimą sieja su abstrakčia „vėlyvojo socializmo“ idėja, kurią *a priori* apibrėžia kaip vidujai prieštaringa.

Atsižvelgiant, kokius skirtingus ir priešingus dalykus A. Yurchakas vadina sovietišku(m) apraiškomis, sudėtinga atskratyti minties, kad „vėlyvasis socializmas“ šiuo atveju yra ne praeities diskursinis „faktas“, bet tai, ko neįmanoma apibrėžti, kas lieka tuo faktu nenusakyta. Tai ne istorinė politiškumo forma, o metadiskursinė simbolinė projekcija, įsteigta paties tyrėjo kaip sovietmečio disurso ir atminties politikos „valdytojo“, kurio naratyvas atskleidžia ne sovietinės sistemos, bet paties mąstymo apie sovietmetį paradoksus.

LITERATŪRA

- Arendt, Hannah. 1976. *The Origins of Totalitarianism*. New York: A Harvest Book.
- Austin, John Langshaw. 1962. *How to do Things with Words*. Oxford.
- Boudieu, Pierre. 2003. *Language and Symbolic Power*. Cambridge. Polity Press.
- Breckman, Warren. 2012. „Lefort and the Symbolic Dimension“, *Constellations* 19(1): 30–36.
- Čepaitienė, Rasa. 2003. „Sovietmetis Lietuvos kultūros istorijos šviesoje: projekto bandymas“, *Menotyra* 2(31): 74–80.
- Čepaitienė, Rasa. 2007. „Sovietmečio atmintis – tarp atmetimo ir nostalgijos“, *Lituanistica* 53, 4(72): 36–50.
- Epstein, Mikhail. 2000. „Postmodernism, Communism, and Sots-Art. In Balina, Marina et al (eds.). *Endquote: Sots-Art Literature and Soviet Grand Style*. Evanston: Northwestern University Press:3-29.
- Fitzpatrick, Sheila. 2007. „Revisionism In Soviet History“, *History and Theory*, 46(4): 77–91.
- Flynn, Bernard. 2012. „Lefort as Phenomenologist of the Political“, *Constellations* 19(1): 16–22.
- Foucault Michel. 1998. *Diskurso tvarka*. Vilnius: Baltos lankos.
- Foucault, Michel. 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews & Other Writings, 1972–1977*. New York: Pantheon.
- Foucault, Michel. 1989. *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock Publications

- Grant, Bruce. 2006. „Everything Was Forever, until It Was no More: The Last Soviet Generation by Alexei Yurchak“, *Slavic Review* 65(4): 846–847.
- Ivanauskas, Vilius. 2009. „Sovietmečio laimėjimai Lietuvoje ir jų interpretacijos: nomenklatūros veiklos vertinimas nacionaliniu aspektu“, *Darbai ir Dienos* 52: 105–119.
- Klumbytė, Neringa. 2004. „Dabarties istorijos paraščių žmonės: atsiminimai apie sovietmetį ir kasdienybės patirtys kaimo bendruomenėse“, *Politologija* 3(35): 63–83.
- Klumbyte, Neringa, Sharafutdinova, Gulnaz (eds.). 2013. *Soviet Society in the Era of Late Socialism, 1964–1985*. Lanham: Lexington books.
- Klumbys, Valdemaras. 2009. Lietuvos kultūrinio elito elgsenos modeliai sovietmečiu. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas. http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02-2009-D_20100204_103051-05475/DS.005.0.01.ETD
- Kozovoï, Andreï. 2007. „Everything Was Forever, until It Was No More: The Last Soviet Generation by Alexei Yurchak“, *Cahiers du Monde Russe* 48(4): 767–769.
- Lefort, Claude. 1986. *The Political Forms of Modern Society: Bureaucracy, Democracy, Totalitarianism*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lefort, Claude. 1988. *Democracy and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Lefort, Claude. 2007. *Complications: Communism and the Dilemmas of Democracy*. New York, NY: Columbia University Press.
- Leonavičius, Vylius ir Saulius Keturakis. 2002. „Sovietinė globalioji modernybė ir globalumo-lokalumo suvokimas sovietinėje Lietuvoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2(9): 40–49.
- Markowitz, Fran. 2006. „Review of Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation by Alexei Yurchak“, *Canadian Slavonic Papers* 48(3–4): 226–227.
- Murav, Harriet. 2006. „How Things Were Done in the U.S.S.R. (Review of Yurchak’s Everything Was Forever, Until It Was No More)“, *Current Anthropology* 47(5): 875–879.
- Notrimaitė, Gitana. 2007. „Kam reikalingas Žalgiris sovietmečiu?“, *Colloquia* 18: 103–115.
- Petrošienė, Lina. 2014. „Užgavėnės arba Žiemos palydų šventė sovietmečiu“, *Istorija. Mokslo darbai* 93: 48–68.
- Platt, M. F. Kevin and Benjamin Nathans. 2011. „Socialist in Form, Indeterminate in Content: The Ins and Outs of Late Soviet Culture“, *Ab Imperio* 2: 301–324.
- Plot, Martín (ed.). 2013. *Claude Lefort: Thinker of the Political*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Oushakine, Sergei. 2001. „The Terrifying Mimicry of Samizdat.“ *Public Culture* 13(2): 191–214.
- Rosanvallon, Pierre. 2012. „The Test of the Political: A Conversation with Claude Lefort“, *Constellations* 19(1): 4–15.
- Rubavičius, Vytautas. 2007a. „Neišgyvendinamas sovietmetis: atmintis, prisiminimai ir politinė galia“, *Colloquia* 18: 116–130.
- Rubavičius, Vytautas. 2007b. „Nomenklatūrinės atminties diskursas ir tapatumo politika. I“, *Kultūros barai* 9: 6–12.
- Rubavičius, Vytautas. 2007c. „Nomenklatūrinės atminties diskursas ir tapatumo politika. II“, *Kultūros barai* 10: 12–18.
- Schaar, John. 1989. *Legitimacy in the Modern State*. New Brunswick, NJ: Transaction Press.
- Schmelz, J Peter. 2009. *Such Freedom, If Only Musical Unofficial Soviet Music During the Thaw*. New York: Oxford University Press.
- Šukys, Aurimas. 2012. Alternative Activity of Intellectuals in Soviet Lithuania, 1956–1988. Summary of doctoral dissertation. Kaunas: Vytautas Magnus University.
- Šutinienė, Irena. 2013. „Sovietmečio atmintis šiuolaikinėje Lietuvoje: ambivalentiškumas ar nostalgija?“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1(32): 152–175.
- Švedas, Aurimas. 2011. „Asmenybės sovietmečio Lietuvos istorijos politikos lauke: elgsenos strategijos ir galimybės išlikti“, *Lietuvos istorijos studijos* 28: 91–104.
- Thoburn, Nick. 2003. *Deleuze, Marx, and Politics*. London: Routledge.

Vaiseta, Tomas. 2012a. Nuobodulio višumenė: vėlyvojo sovietmečio Lietuva (1964–1984). Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus Universitetas.

Vaiseta, Tomas. 2012b. „Sovietinio veltėdžiavimo fenomenas kasdienybės praktikų ir jų trajektorijų požiūriu“, Lietuvos istorijos studijos 29: 111–126.

Yurchak, Alexei. 1988. „Add Elegance to Money: Soviet Parallel Cultures and the Post-Soviet City“ in Eric Naiman and Evgeny Dobrenko (eds.). 1988. *Another Landscape: Shaping the Stalinist Space*. Indiana University Press.

Yurchak, Alexei. 1995. „Quick Cultural and Linguistic Production Among Recent Russian Immigrants in New York“, *Kabinet* 10.

Yurchak, Alexei. 1997a. The Cynical Reason of Late Socialism: Language, Ideology, and the Culture of the Last Soviet Generation. Ph. D. dissertation. Duke University.

Yurchak, Alexei. 1997b. „The Cynical Reason of Late Socialism: Power, Pretense, and the Anekdot“, *Public Culture* 9(2): 161–188.

Yurchak, Alexei. 1999. „Gagarin and the Rave Kids: Transforming Power, Identity, and Aesthetics in the Post-Soviet NightLife“ in Adele Marie Baker (ed.). 1999. *Consuming Russia: Popular Culture, Sex, and Society Since Gorbachev*. Durham: Duke University Press: 76–109.

Yurchak, Alexei. 2000. „Tracing a Woman’s Image: Symbolic Work of the New Advertising Discourse“ in Alla Alchuk (ed.). 2000. *Woman and Visual Signs*. Moscow: Russian State Humanitarian University Press.

Yurchak, Alexei. 2000. „Privatize Your Name: Symbolic Work in a Post-Soviet Linguistic Market“, *Journal of Sociolinguistics* 4(3): 406–434.

Yurchak, Alexei. 2001. „Male Economy. Business and Gender in post-Soviet Russia“ in Sergei Oushakine (ed.). 2001. *On (Fe)Maleness*. Moscow: Novoe Literaturnoe Obozrenie.

Yurchak, Alexei. 2002. „Entrepreneurial Governmentality in Postsocialist Russia: A Cultural Investigation of Business Practices“ in Victoria E. Bonnell and Thomas B. Gold (eds.). 2002.

The New Entrepreneurs of Europe and Asia. New York: M.E. Sharpe: 278–324.

Yurchak, Alexei. 2003a. „Russian Neoliberal: The Entrepreneurial Ethic and the Spirit of ‘True Careerism’“, *Russian Review* 62(1): 72–90.

Yurchak, Alexei. 2003b. „Soviet Hegemony of Form: Everything Was Forever, Until It Was No More“, *Comparative Studies in Society and History* 45(3): 480–510.

Yurchak, Alexei. 2006a. „Authoritative Discourse“, *London Review of Books*, 28, 12, June 22 (a response to Sheila Fitzpatrick’s „Normal People“ review of my book in *London Review of Books*, 28, 10, May 25).

Yurchak, Alexei. 2006b. *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press.

Yurchak, Alexei. 2006c. „Night Dances With the Angel of History: Critical Cultural Studies of Postsocialism“ in Aleksandr Etkind (ed.). 2006. *Cultural Studies*. St. Petersburg: European University Press.

Yurchak, Alexei. 2008a. „Suspending the Political: Late Soviet artistic experiments on the margins of the state“, *Poetics Today* 29(4): 713–733.

Yurchak, Alexei. 2008b. „Necro-Utopia: The Politics of Indistinction and the Art of the Non-Soviet“, *Current Anthropology* 49(2): 199–224.

Yurchak, Alexei. 2011. „A Parasite from Outer Space: How Sergei Kurekhin Proved that Lenin Was a Mushroom“, *Slavic Review* 70(2): 307–333.

Yurchak, Alexei. 2014a. „Revolutions and their Translators: Maidan, the Conflict in Ukraine, and the Russian New Left“, *Fieldsights – Hot Spots, Cultural Anthropology Online*, October 28, 2014, <http://www.culanth.org/fieldsights/619-revolutions-and-their-translators-maidan-the-conflict-in-ukraine-and-the-russian-new-left>

Yurchak, Alexei. 2014b. „Little Green Men: Russia, Ukraine and Post-soviet Sovereignty“, *Anthropoliteia*, March 31, 2014, <http://anthropoliteia.net/2014/03/31/little-green-men-russia-ukraine-and-post-soviet-sovereignty/>

Ziker, P. John. 2006. „Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation by A.Yurchak“, *American Anthropologist*, New Series 108(4): 927–928.

Шайдук, Андреевна Олеся. 2007. „Пересматривая тоталитарное прошлое: новый теоретический подход к советской реальности“ (Рец.: Yurchak A. Everything was forever, until it was no more: The last Soviet Generation)“, *Журнал социологии и социальной антропологии* 10(1): 213–217.

ABSTRACT

ALEXEI YURCHAK'S THE CONCEPT OF THE POLITICAL, AND THE PARADOXES OF SOVIET LIFE DURING THE LATE SOVIET PERIOD

The article examines the concept of the political, and its relationship to the Late Soviet Socialism, addressed in the Sovietology oeuvre of Professor Alexei Yurchak. The question is raised whether the claim about inner paradoxes of the late Soviet system as a single discursive formation can be substantiated without addressing the probability of more fundamental discursive divisions, splits and multiplicities structuring life of the post-Stalinist epoch. The critical analysis of such concepts as „authoritative discourse“ and discursive „performative shift“ reveals contradictions of author's conceptual attempt to explain the legitimacy of the late Soviet system, as well as elucidates why the issue of the Soviet as the political remains suspended in the analytical shema of Yurchak.

Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas,
Vilniaus universitetas.
El. paštas: jurate.kavaliauskaite@tspmi.vu.lt

* Straipsnis parengtas įgyvendinant projektą „Nematoma sovietmečio Lietuvos visuomenė: neformaliųjų sisteminių ir nesisteminių tinklų skirties peržiūra (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-02-053)“. Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę.